

הזקנים

שני זקנים, שהגיעו זה מכבר לגבורות, היו יושבים באגף הצפוני של בית הכנסת 'אחד העם' על שמו של אשר צבי גינצברג, סמוך לספסל של משפחתי. בצד הקיר היה יושב יעקב אזולאי, מצומק, חבוש קסקט ונמוך קומה ובוהה בחלל האוויר בעיניו הירקות. הוא היה אומר "מצא אישה, מצא טוב. לא מצא – עוד יותר טוב". סיפרו עליו שכשעלה ממרוקו, בראשית שנות ה-50, השאיר את ארוסתו מאחור, מכיוון שסירבה לעזוב את אביה ואת אימה ולעלות ארצה. מאז נותר ברווקותו, התפרנס מעבודות סנדלרות מזדמנות וחי בגפו בדירת חדר, מרחק דקת הליכה מבית הכנסת 'אחד העם'.

פעמים רבות, כשבאו אורחים לבקרנו ואני פניתי להם את מקומי בשורה הקדמית, הייתי יושב לצדו של יעקב אזולאי, נהנה מאמרות השפר שלו, שאז עוד חשבתי אותן להלצות ושומע ממנו מוסר. "גבר צריך להתחתן מאוחר" הזכיר לי, או שמא ציווה עליי, חדרות לבקרים. "השנים הכי טובות של גבר זה עד גיל 40. אז יש לו כוח, יש לו שכל, יש לו רעב לחיים. את השנים האלה אתה לא צריך לבזבז על נשים".

ופעם אחת, כאשר שאלתי אותו מדוע לא התחתן מעולם, ענה "נשים דעתן כלה, אבל אני דעתי מעולם לא הייתה חתן". "שטויות" שלל מכל וכל יונתן בן דודי את הנרטיב של אזולאי הזקן "הוא היה מת להתחתן, אבל אף אחת לא רצתה אותו. זקן, ממורמר ועגמומי". כשהארתי את עיניו שאזולאי לא נולד קשיש השיב יונתן "אני לא חייתי אז, אבל אני מבטיח לך שגם כשהוא היה צעיר – הוא היה זקן. אופי שלו זה משהו שהולך אתך כל החיים".

שעות רבות היה יעקב אזולאי מעביר בבית הכנסת. מעטים היו המקרים בהם החמיץ תפילה במניין ובשבתות ניתן היה למצוא

אותו גם במניין הראשון וגם במניין השני שהתחיל מיד אחריו. "החלום שלו זה להיות מוסלמי" ציין באוזני יונתן "לכן הוא מתפלל לפעמים חמש תפילות ביום". אלא שלאזולאי הייתה סיבה אחרת בגינה היה פוקד את מקומו בבית הכנסת תכופות. "מי שחושב שאת בית הכנסת המציאו בשביל להתפלל, טועה ומטעה" חזר ואמר. "את בית הכנסת המציאו, גם בשביל להתפלל אבל בעיקר כדי שיהודים לא ירגישו לבד". כהוכחה לדבריו הביא את יעקב אבינו, שעל שמו נקרא "יעקב תיקן תפילת ערבית. מתי הוא תיקן אותה? כשהיה לבד כשהוא ברח מעשו. הבדידות היא זו שהמציאה את התפילה והיא גם זו שהמציאה את בית הכנסת". אחר כך הוסיף בקריצת עין "אוי כמה יעקב התגעגע לבדידות הזו אחרי שהיו לו ארבע נשים!".

זולת התפילות היה אזולאי הזקן נוכח בכל המתרחש בבית הכנסת – בסעודה השלישית, בקידושים, בישיבות, בוועדות, באירועים ובשיעורי התורה. עירי היה יעקב אזולאי ובית הכנסת היה משמש לו מפלט מבדידותו.

שורה אחת קדימה ושני מושבים שמאלה מאזולאי, היה יושב מנחם גיטל בן השמונים ושלוש, מוותיקי בית הכנסת. "פרופסור מנחם גיטל" היה מתקן לכל מי שלא חלק לו, לדעתו, כבוד ראוי. לצד העובדה שאת השכלתו ומעמד הפרופסורה שלו, רכש בתחום לימודי ארץ ישראל, היה מנחם גיטל יהודי מלומד ופעמים רבות היה ניתן למצוא אותו רוכן על הגמרא, סמוך לשעת התפילה כשפניו חרושות קמטים. לא אחת האירו פניו בשעת דפדוף בספרי הקודש כארכימדס המגלה את סוד הציפה וקורא 'אאורקה'. ברגעים אלו היה ניגש אל הרב בינפלד ומשמיע לו, לשמחת שניהם, את חידושו האחרון.

אך לרוב היו פניו של מנחם גיטל חמורות סבר. במין עצבנות תמידית תופפו אצבעותיו על דופן תא הסידורים עליו היה רכון, מבטו, מבט של מורה קפדן ומלא חשדות, תר את פרצופי המתפללים בבית הכנסת, בחיפושיו אחר הפרות סדר. "שקט!" היה נוזף במי מבני הקהל הקדוש אשר שפתיו נעו שלא לשם תפילה. באצבע ידו השמאלית היה מצביע תדיר על השלט הגורס כי "אין

מדברים בשעת התפילה וקריאת התורה".
 מפעם לפעם, לרוב במועדי ישראל, היו מתארחים אצל גיטל בניו ונכדותיו. או אז היה משנה ממנהגו, מרבה בשיחה בטלה, מחייך וצוחק בקול רם ומניח אפילו לקוראים בתורה לטעות בהגיית המילים ללא גערות מצדו. אנו, הילדים, היינו נדהמים מהימים הטובים האלה אשר היו נוחתים על גיטל ומהסוכריות אשר הוציא מתאו וכיבד אותנו בהן. "ממש דוקטור ג'קיל ומיסטר הייד" היה יונתן בן דודי, מגחך בקול בימים מעין אלו. "סליחה, פרופסור ג'קיל" צחק.

יותר מכל אהב פרופסור גיטל לדרוש מעל הבימה בערבי שבת. למגינת ליבם של מתפללים רעבים אשר נפשם זעקה כבר לטעום ממטעמי ארוחת השבת המחכה להם בביתם, היה גיטל מאריך בדרשתו למעלה משבע הדקות המותרות על פי החוק הלא כתוב של בית הכנסת. חידודיו ופלפוליו אשר רבים מבאי בית הכנסת לא הצליחו מעולם לרדת לעומקם, נמשכו ונמשכו אל תוך קדושת השבת ומשניסו חברי הוועד והגבאים לרמוז לו בכחכוך גרון שתם זמנו, לא נרמזו פרופסור גיטל ורק פתח את משפטו הבא במילים "ברשותכם חברים, אני מיד אגיע לרעיון לשמו עליתי לדוכן".

באחת מדרשותיו, בשבת פרשת 'וירא' היה זה, האריך גיטל בדבריו מאוד מאוד והמשיך לדרוש למעלה מחצי שעה. מתפללים חצופים, שראו בעיני רוחם את ארוחת הערב שלהם נחרת על הפלטה, החלו קוראים לעברו "ישר כוח", משל כבר סיים את דבריו. פניו של פרופסור גיטל הזדעפו, אישוניו התכווצו וקולו רעם על אלו שהעזו להפריעו מנאומו "אולי בפעם הבאה, הֵרָ שפטל" פנה אל אריה שפטל, אחד המעירים הקולניים, "תעמוד אתה פה ותוכל להסביר לנו בקיצור נמרץ איך אברהם אבינו בצדיקותו הרבה הצליח להציל את לוט בן אחיו מעונשם של אנשי עירו. בינתיים, אתה מצליח רק להסביר לנו מה היה חטאם של אנשי סדום...".

מנוכר היה מנחם גיטל למתפללי בית הכנסת, יהיר ומתנשא. ואף על פי כן, מקום של כבוד היה לו בין המתפללים ורבים ציינו

לשבח את העובדה שהם חברים באותה הקהילה בה חבר גם חתן פרס ישראל ואחד מגדולי האקדמאים של הדור, פרופסור מנחם גיטל.

* * *

ליצנים שבדור היו אומרים על בירת ישראל כי 'עשרה קבין של משוגעים ירדו על העולם, תשעה נטלה ירושלים ואחד כל העולם כולו'. מתוך תשעת הקבין של שגעון שירדו על ירושלים, גורסים יודעי דבר כי חמישה קבין לפחות, ירדו על שכונת 'בית ארזים', בדרום-מערבה של העיר. מתוך חמשת הקבין של שגעון שירדו על שכונת בית ארזים, לכל הפחות שלושה מהם נטל בית הכנסת הגדול על שם אשר צבי גינצברג השוכן בשכונה. ובין שלל המשוגעים אשר פקדו את בית הכנסת 'אחד העם' היה יניב קמישלי אחד הבולטים.

כבן שלושים ושלוש היה יניב קמישלי בימים בהם התרחש סיפורנו. שן זהב מעטרת את פיו, חולצה מכופתרת בצבע ורוד זרוקה על כתפיו ברישול, שערו השחור משוח בשכבות ג'ל ונעלי סירה לבנות לרגליו. מכל המקומות הפנויים הפרוסים בבית הכנסת בחר קמישלי לשבת דווקא באגף שלנו. ומכל המתפללים אשר היו באגף, בחר קמישלי לדבוק דווקא ביעקב אזולאי.

"נעים מאוד. יניב קמישלי", הציג את עצמו לפני הזקן במנחה של שבת. אזולאי, שחשדנותו כלפי הבריות, הייתה קטנה אך במקצת משנאתו לנשים, סירב ללחוץ את היד המושטת אליו והודיע לאורח החדש כי המקום שלידי תפוס ובית הכנסת מספיק גדול בשביל שהוא יוכל למצוא לו מקום אחר. קמישלי, לא התרגש "מר אזולאי, אתה אולי לא זוכר אותי, אבל אני זוכר אותך. בתור ילד קטן הייתי בא לתקן אצלך נעליים. כמעט כל שבוע הייתי בא, כי ההורים שלי אף פעם לא השקיעו כסף בשביל לקנות לי נעל נורמאלית". "אתה מתבלבל" השיב אזולאי הזקן, מודע לגודל הצרה שנחתה עליו. "אני לא הייתי סנדלר ואם כן הייתי סנדלר, אז כנראה לא היית צריך לבוא כל שבוע כי תיקונים שלי מחזיקים לפחות את כל העונה", אמר אזולאי וסתר את עצמו בדבריו.

"נו באמת, מר אזולאי. אתה סתם משתטה. אני אפילו חושב שאם אני אזכיר לך, אתה תזכור מי אני. אני הילד ששאל אותך בכל פעם, למה קוראים למקצוע 'סנדלר'. הרי רוב התיקונים הם של נעליים ולכן המקצוע צריך להיקרא 'נעלר'". אזולאי הניח את ראשו בין שתי ידיו לאות תסכול. על אף השנים הרבות שעברו עליו הוא זכר את הילד הנודניק שלא הניח לו עם שאלותיו התמוהות.

מאז אותו היום החל יניב קמישלי פוקד את בית הכנסת באופן קבוע. את מקומו קבע לצידו של אזולאי, ואף שלא שילם מעולם דמי חבר, איש לא מיחה בידו, שכן מר הרצל, ששילם על המקום, היה מגיע להתפלל אך ורק בימים הנוראיים. "אוי לרשע ואוי לשכנו" יבב בקול יעקב אזולאי כל אימת שהיה קמישלי מופיע ומתיישב על המושב שלצדו. "שלוש מאות איש מתפללים בבית הכנסת ומכולם נטפלת דווקא אליי?". אלא שקמישלי לא נתן את ליבו לסלידה של הזקן מפניו. לכל גידוף וחירוף שהיה אזולאי מטיח בו היה משיב בחיוך ובשעה שנחה עליו הרוח, לרוב בהפסקות שבין התפילות, היה מושיט את ידו השמאלית, מחבק את כתפו של אזולאי ושר אותו "הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד". "שלא תחשוב שאני לא יודע מי הוא" אמר לי אזולאי באחת הפעמים הבודדות בהן נפקד מושבו של קמישלי. "אז אתה כן זוכר אותנו?!" שאלתי שאלת תם. "כל אחד מכיר אותנו כשהוא רואה אותנו" המשיך אזולאי בדבריו, מתעלם משאלתי. "אני כבר בן שמונים וחמש ועוד מעט מגיעה שעת. זה השליח שמינה הקדוש ברוך הוא לקחת את הנשמה שלי. קמישלי הוא מלאך המוות שלי".

יונתן בן דודי כפר באמונתו של אזולאי. "קמישלי מלאך המוות?! הוא לא מסוגל להרוג זבוב. הוא פשוט לא מספיק מוכשר". הודיע לי ולאזולאי והוסיף עוד נימוק לדבריו "וחוץ מזה, אם הוא היה מלאך המוות, כבר מזמן הוא היה הורג אותך!". הזקן לא התרגש, את הסברה הראשונה של יונתן דחה במחי יד ועל השנייה השיב "גם מלאך המוות לא יכול לעשות רק מה שהוא רוצה, שהרי כבר נאמר 'עת להרוג' ונאמר גם 'אין לך אדם שאין לו שעה', מכאן

שאדם מת רק בשעה שגוזרים עליו מלמעלה ולא בזמן שהמלאך הממונה על כך מחליט".

אך בין אם היה יניב קמישלי מלאך המוות הפרטי של אזולאי ובין אם לאו, היה הצעיר שאותו אבחנה אמי כסובל ממחלת נפש, ממשיך להטריד את מנוחתו של יעקב אזולאי שניסה לגרשו בכל דרך, ללא הואיל. "אולי תלך מפה" צעק עליו בשבת פרשת 'לך לך', "תלמד מאברהם אבינו, כשאמרו לו ללכת – הוא הלך". קמישלי, כהרגלו, צחק בפנים קורנות מאושר. "אם אלוהים יתגלה אליי כמו שהתגלה אל אברהם אבינו, גם אני אלך" ענה. אזולאי התרעם "צא מפה, טמא! עזוב אותי, רשע אחד! למה נטפלת דווקא אליי! תניח לנשמה המיוסרת שלי ותלך מפה!".

"שקט כבר!" שמע אזולאי לפתע קול מהמושב שלפניו. "כל היום אתם מדברים שניכם. מברברים ומפטפטים ללא בוש. אתם באתם להתפלל או באתם לדבר?". מנחם גיטל הפנה את ראשו לאחור ונעץ את מבטו ביעקב אזולאי. שאלתו של גיטל אמנם הייתה שאלה רטורית, אלא שאזולאי, ששנות לימודיו הסתכמו בשמונה השנים אותן בילה בבית הספר אשר במלאח בעיר פאס, החליט לא להשאיר את קושייתו של המלומד תלויה ועומדת. "גם וגם" ענה. "באתי גם לדבר וגם להתפלל. לדבר עם אלוהים ולהתפלל לשד הזה, קמישלי, שילך ממני כבר".

מענה הלשון המכוכב והכנה של אזולאי לא מצא חן בעיניו של פרופסור גיטל. "הבנתי" אמר בחרון אף. "אז כדאי שתכיר בכך שבית הכנסת נועד לתפילה ולא לשום דבר אחר. אם אתה רוצה לדבר, צא החוצה ודבר שם עם מי שתחפוץ כאוות נפשך". אזולאי לטש עיניים בפרופסור והשיב במהירות "מי החליט את זה? אתה?". "השולחן ערוך אמר!" רתם גיטל לצדו את רבי יוסף קארו ואף ציטט באופן מדויק "לא ישיח שיחת חולין בשעה שש"ץ חוזר התפילה ואם שח הוא חוטא וגדול עונו מנשוא וגוערין בו". אך אזולאי לא התרגש מהאילן הגבוה בו ניתלה חברו הזקן המלומד והודיע שבית הכנסת נועד בשביל לדבר בדיוק כמו שהוא נועד בשביל להתפלל – "עבירות של בן אדם למקום יום הכיפורים מכפר, עבירות של בן אדם לחברו – אין יום הכיפורים מכפר", נתן

אזולאי טעם לדבריו. "מכאן, שהיהדות רואה חשיבות רבה יותר לבן אדם לחברו מאשר בן אדם למקום ומכאן שלצד התפילות בית הכנסת צריך לתת מקום גם לקשרים החברתיים".

פרופסור גיטל נחר בבזו, לועג לסברת הכרס המפוקפקת של הזקן המרוקאי. "הבליים!" פסק מבלי לתרץ ואחר כך העלה טיעון חדש משלו. "אם נניח היה מתייצב כאן עכשיו נשיא המדינה ונואם לפני הקהל" פנה אל ההיגיון של יריבו הזקן "הרי ברור שלא היית מעז לפצות פה ולצפצף והיית מכבד את המעמד בשתיקה מוחלטת". אזולאי הנהן. "אז אם כך היית נוהג עם נשיא שהוא בשר ודם, על אחד כמה וכמה כשאתה עומד לפני מלך מלכי המלכים, אין אתה סבור שאתה צריך לשתוק?"

אזולאי היה סבור אחרת. "נניח מר גיטל" אמר במתק שפתיים ולשמע כחכוך הגרון של יריבו תיקן עצמו מיד. "נניח, מר פרופסור גיטל, שבשעה שאתה מדבר עם נשיא המדינה, היה נשיא המדינה מדבר עם עוד מיליוני יהודים מרחבי העולם. האם היה אכפת לו, אם אתה תדבר בזמן הזה עם מישהו אחר? סביר להניח שלא. ואם לנשיא המדינה, שרואה רק לעיניים, לא היה אכפת, על אחת כמה וכמה, למלך מלכי המלכים שרואה ללבב, לא אכפת שבזמן שהוא מדבר עם מיליוני יהודים ברחבי העולם, אני הקטן, אדבר עם חברי שנמצא פה".

פרופסור גיטל הנרגז סובב את גבו חזרה ונפנה לסידורו. "אני אדבר עם הרב ביננפלד על זה" לחש לאבא שישב לשמאלו. אזולאי משך בכתפיו "מימיני מלאך המוות ומלפניי מלאך שעמום המוות" הפטיר ואחר כך משך אותי אליו והסביר לי שאסור שאהיה כמו אותו זקן החושב כי עצם העובדה שהוא בילה שנים בלימודים אקדמאיים עושה אותו טוב יותר מפשרי העם. "באוניברסיטה לומדים הרבה דברים" הבהיר "היסטוריה וגיאוגרפיה, מתמטיקה ופילוסופיה. אבל אף אחד לא מלמד שם איך להוציא את המקל מהתחת". אחר כך הסביר לי שחכמה לא נמדדת בכמות הספרים שקראת או במספר ההוגים שאתה יודע לצטט על פה. "התורה הקדושה זיהתה את החכמה עם הלב ולכן כינתה את בוני המשכן 'חכמי לב'. רק היום משום מה חושבים שחכמה זה עניין של

השכל. היום כל אחד שהולך ללמוד רבנות ועובר את המבחנים – נהיה רב. אבל מה הקשר בין רבנות לבין מה שאתה יודע? רב זה מי שהלבבות של הציבור הולכים אחריו לא מי שידע לצטט הלכות ופסוקים. אם רב הוא רק מכונה של פסקי הלכה אז במה הוא יותר טוב מספר שאותו אפשר לשמור על המדף בבית? אותו דבר, החכמים, חכמים זה אלו שידעים מה זה להיות בן אדם ומה חשוב לבני האדם. כל השאר הם סתם פרופסורים...”.

* * *

מלחמת הזקנים שניצתה באותה שבת פרשת לך לך, התחדשה במלוא עוזה מספר שבועות מאוחר יותר. כמנהגו מדי שנה בשנה עלה פרופסור גיטל על הבמה בשבת פרשת 'וישלח' והסביר למתפללים באותות ובמופתים על כך שמקום קבורתה של רחל, עליו יקראו למחרת בפרשת השבוע, אינו המקום אליו נושאים עשרות אלפי יהודים את רגליהם במשך השנה ונשים מבקשות בו שידוך להן או לבנותיהן. כצפוי, נמשך נאומו של גיטל הרבה מעבר לזמן המיועד לכך והפרופסור שנדמה שהעמידה על הדוכן משיבה אותו בדמיונו לימים הטובים שלו כמרצה באוניברסיטה העברית המושך מאות תלמידים לשיעוריו, חזר על משפטיו בהתרגשות, נופף בידיו וניסה לשלח בקולו את המתפללים המנומנמים.

אחרי למעלה מעשרים וחמש דקות בהן דיבר פרופסור גיטל מבלי להגיע לעיקר, נשמעו נחירות קולניות מצידה הימני של הבמה עליה עמד. אנו, הילדים, ניסינו בהתחלה להחניק את הצחוק שגאה בנו בשל קולות החרחור הבוקעים מהאגף הצפוני אבל כשגברו אלו, כבר לא עצרנו בעצמנו והתחלנו בצחוק מתגלגל שמילא את חלל בית הכנסת. פניו של פרופסור גיטל התקדרו במרומי הדוכן. "שמישהו יעיר אותו" צווח לכל עבר. "זה כמו בבדיחה המפורסמת" לחש לי עוזי, אחי הקטן שישב לצדי "הוא הרדים אותו, אז שהוא יעיר אותו".

למשמע זעקותיו של גיטל ובשל המרפקים שננעצו בימינו, נייער יעקב אזולאי, מהנמנום אשר פקד אותו. הוא מחה את קורי השינה מעיניו, השתעל והתמתח במקום מושבו. על אף שהשקט חזר

לאולם, התקשה פרופסור גיטל לטוות מחדש את חוט המחשבה שלו, את הדקות האחרונות של נאומו הוא בילה בניסיונות נואלים לקבץ שברי משפטים לכדי רעיון ברור אחד ומשנכשל, קיפל את דפיו, יישר את משקפיו וירד אחר כבוד מהדוכן, מתעלם מאנחות הרווחה שעלו מיציעי בית הכנסת השונים.

משהסתיימה תפילת ערבית והמתפללים החלו מפלסים את דרכם בנחיל האנשים הפונה אל פתח היציאה, ארב מנחם גיטל ליעקב אזולאי ואחז בכתפו בחוזקה. "איך אתה מעוז?" רתח עליו הפרופסור, "כלום אין כך אפילו טיפת דרך ארץ?". אזולאי הזקן התנער באחת מלפיתתו של חברו המלומד הקשיש. "החסר משוגעים אנוכי?" ציטט הזקן את דבריו של אכיש מלך גת, "מה אתה רוצה ממני? גם אתה החלטת להיטפל עליי?" שאל. "אני רוצה שתיתן לי מעט כבוד ולא תבזה אותי ואת דברי התורה שלי!" הטיח בו גיטל.

אזולאי, שלא מיהר לארוחת ליל שבת אותה סעד כדרכו בודד בדירתו, לא היסס לשוב אליי קרב. "אני לא הייתי מכנה את מה שנאם כבוד הפרופסור, דברי תורה". פניו של גיטל החליפו צבעם. "איך בור שכמוך שלא פתח ספר מימיו, מעז לדבר ככה עליי, פרופסור אמריטוס, שדברים שאני שכחתי, אתה מעולם לא תדע?!" אזולאי לא התרגש מההתנשאות של שכנו לספסלי בית הכנסת. "בין הדברים שהפרופסור שכח, הוא שכח גם את זה שבשנה שעברה הוא נאם את אותו נאום בדיוק וגם בשנה שקדמה לה וככה לפחות עשר שנים, אם זכרוני אינו מטעני", השיב בנחת. קור הרוח והאגביות בהם יידה אזולאי את עלבונותיו, עוררו את זעמו של הפרופסור. "גם את פרשת השבוע אנחנו קוראים פעם בשנה ואף אחד לא חושב שאנחנו חוזרים על משהו שאנחנו מכירים! יכול להיות שאימבציל כמוך לא יודע את משמעותו של מנהג?!" יכול להיות שבשכלך הקטן אתה לא תופס את המשמעות העמוקה של 'ושיננתם לבנך'?! "קצף וגעש גיטל עד כי יונתן בן דודי, שצפה איתי שכס אל שכס במחזה אמר בתמיהה "גיטל רותח כמו קומקום ומדבר על הכבוד שלו שנפגע ואני לתומי חשבתי שאזולאי הוא הזקן המרוקאי..."

אזולאי סירב להתרגש. "אתה מדבר על חשיבות המנהגים, על חשיבות הכבוד אבל אין לך כבוד למנהג של רבבות ישראל, שנה בשנה ללכת לקברה של רחל אמנו ולהתפלל שם. מה זה משנה אם היא קבורה שם או לא קבורה שם? הרי בלאו הכי המאמינים פונים אל הרוח שלה ולא אל הגוף שלה. למנהג הזה אין לך כבוד, אבל על הכבוד שלך אתה עומד כמו תרנגולת גאה שדוגרת על הביצים שלה".

גיטל לא ידע את נפשו מרוב חמה. "אתה יודע למה אין לי כבוד?" שחרר גיטל את חרצובות לשונו כשהוא מניף את ימינו כלפי אזולאי שלא רק העז לבקר את אישיותו אלא אף הגדיל וביקר את תחום ההתמחות שלו. "אין לי כבוד אליך! אין לי כבוד לזקנים קשקשניים שכל היום הם לטורח על בית הכנסת. באים לפה שחרית, מנחה וערבית, נוברים בקידוש כמו תנים בערימת זבל עד שקיבתם פוקעת מרוב אוכל, שותים לשכרה בסעודה שלישית ולא נותנים שקל לקופת הציבור. אין לי כבוד למי שאת ימיו העביר בבטלה בדוכן שיותר משהיה פתוח – היה סגור ואף לשאת אישה לא עלה בידו, מחמת טמטום מוחין או שמא מחמת עצלות".

המומים עמדנו שם כולנו למשמע הדברים הכואבים שהטיח גיטל הנרגן ביעקב אזולאי. הוויכוח הקולני של שני הזקנים נשתתק באחת. אזולאי, השפיל מבטו, פתח את תאו והוציא מתוכו את כובע הקסקט שלו, חבש אותו לראשו, נפנה מאתנו והלך לביתו. "הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים, עושים מאהבה ושמחים בייסורים, עליהם הכתוב אומר: 'ואוהביו כצאת השמש בגבורתו'", ציטט לי אבא בדרכנו הביתה את הגמרא במסכת שבת.

* * *

שנה תמימה נמשך ריב הזקנים ואף כי הוויכוחים עברו מהמישור הציבורי הגלוי למישור הפרטי הסמוי, קשה היה שלא להבחין במתח הרב בין שני המתפללים הקשישים. שוב לא החליפו השניים לחיצות ידיים בתום התפילה, שוב לא שיתפו זה את זה

בזיכרון שעלה בהם משחר ימיו של בית הכנסת ושוב לא נטל גיטל הלוי את ידיו של אזולאי, שהיה כהן, לפני ברכת הכהנים.

עד מהרה הבחנתי שצמד הזקנים משתמש בי בכדי לשטוח את טענותיו כלפי האחר. "אתה יודע איך אומר הפתגם?" תפס אותי אזולאי בכף ידי פעם אחת ואמר "שבעים שנה למד והשכיל ומת ככסיל". בראשו החווה אזולאי אל השורה שלפניו, בה ישב גיטל שקוע בסידורו. בהזדמנות אחרת הטיפ לי אזולאי על כך ששמחה אינה תלויה לא בממון ולא בכבוד. "יש אנשים שיש להם משפחה וילדים, בגד ללבוש ואוכל לאכול ועדיין הנפש שלהם מסכנה ועצובה". קבע. "אתה יודע למה?" שאל. לא ידעתי. "אני אגיד לך למה! כי כל מה שהם עושים זה רודפים אחרי הכבוד וכבר אמר הרמח"ל 'מי שרודף אחרי הכבוד, הכבוד בורח ממנו'. כשאתה מקבל את הכבוד, אתה תמיד רוצה עוד כבוד, כשאתה מקבל עוד כבוד, אתה תמיד רוצה עוד יותר. אין לדבר הזה סוף!". "הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם" חיזקתי אני את דבריו של אזולאי באמצעות דבריו של רבי אלעזר הקפר במסכת אבות. "בדיוק" שמח יעקב אזולאי והוסיף מימרה בת זמננו "יש אנשים שהם כל כך עניים, כל מה שיש להם זה רק כסף".

בפעם אחרת לימד אזולאי באוזניי זכות על עצמו. "תסתכל על איך שאני נראה. לא קניתי בגד חדש כבר שלוש שנים, הכובע שלי מתפורר, הטלית שלי לא טובה אפילו בשביל לעטוף גופה. אישה אין לי, משפחה אין לי, קרובים אין לי. ובכל זאת, טוב לי בחיי. אני מודה לאלוהים כל יום, שלוש פעמים ביום, שהביא אותי עד הלום. שאני בריא, שיש לי מה לאכול, שזכיתי לחיות בירושלים עיר הקודש ובמדינת ישראל ושאני זוכה כל יום לקיים מצוות "איזהו עשיר השמח בחלקו".

כפעולת נגד לחיבוך של אזולאי, החל גם מנחם גיטל המרוחק, מקרב אותי אליו. "שפייזר הצעיר" פנה אליי פעם ואני הרהרתי בליבי אם יודע הוא את שמי הפרטי "אתה נראה לי כמו בחור חכם, ירא שמיים, יודע ספר. אני מסתכל עליך איך אתה יושב פה בריכוז ולא מפריע, איך אתה מתפלל את תפילת העמידה ליד הקיר בדבקות שאין שנייה לה, איך אתה תמיד עוקב אחרי המתרחש

ולא נותן את ליבך להסחות דעת, אני מסתכל עליך ואני רואה בך פוטנציאל גדול. אתה מזכיר לי את עצמי כשהייתי צעיר". אחר כך פרס בפניי גיטל את משנתו "תזכור תמיד שאין דבר חשוב לאדם יותר מהלמידה. על סנקה שמעת?". השבתי שלא שמעתי. "סנקה היה פילוסוף רומאי, שכתב גם לא מעט מחזות, מכתבים וספרים. הוא אמר ש'עליך להמשיך ללמוד כל עוד יש משהו שאינך יודע'. וזה, ידידי הצעיר, הדבר הכי חשוב שאתה צריך לזכור".

"לך ללמוד. תהיה אקדמאי. אל תהיה כמו הבטלנים האלה שכל מה שהם רוצים בחיים זה לעשות חיים טובים ולא לעבוד קשה וסופם שהם משתלבים בשוק העבודה בתור מוכרים בחנות או נהגי אוטובוס או גרוע מכך, עומדים בתור לביטוח לאומי בשביל לקבל קצבה". בדחילו ורחימו הזכרתי לגיטל שאבי הוא בעל חנות מכולת. "אביך הוא שונה" מיהר גיטל לענות. "אם יש לך את האפשרות לבחור בין השכלה לבין עבודה במכולת ואתה בוחר באפשרות השנייה כי זה מה שאתה אוהב, ניחא" ענה וכדי שלא אטעה חלילה, הזדרו להוסיף "וחוץ מזה, לא אחת ראיתי את אביך מעיין בספרים בחנות המכולת שלו". הנהנתי לאות הסכמה וגיטל הוסיף "סופם של כל המקצועות האלה לחלוף מן העולם. מקצועות כמו סוכן ביטוח, נהג או אפילו זבן, ייעלמו בעתיד". לבסוף, הוציא גיטל את המרצע מן השק "ועל אחת וכמה מקצוע כמו סנדלר, שכבר היום איננו רלבנטי עוד. רק החכמה היא נצחית והיא תשרוד תמיד. בעולם הזה ולעולם הבא".

* * *

חודשים ארוכים החליפו הזקנים השקפות עולם באוזני עד שבפרשת 'וישב', שנה אחרי שהחלה, הגיעה המלחמה לסיימה, אשר כמו תחילתה, היה פתאומי ומפתיע. הימים היו ימי פולמוס ציבורי שהיכה גלים ברחבי בית הכנסת. במוקד הדיון עמדה קבוצת צעירים, דור שני ושלישי לוותיקי בית הכנסת, אשר ביקשה לקיים מניין נוסף בשבת, מניין שלישי, שזמן תחילתו יהיה בשעה תשע בבוקר ולשם כך להשתמש בקומת המרתף של בית הכנסת, ששימשה בימים כתיקונם גן ילדים.

ראש וראשון המתנגדים לדבר היה הרב ביננפלד. כדרכו, נמנע רב הקהילה, מלהילחם על דעתו בפומבי אך שלוחי דברו ועושי מצוותו, ניצבו בחזית וחרבם שלופה בידם. "לא יקום ולא יהיה" הודיע חבר הועד טחובר, נציגו הלא רשמי של הרב ביננפלד בהנהלת בית הכנסת. "יש זמן תפילה, יש זמן קריאת שמע. אי אפשר להתחיל תפילה בתשע בבוקר ולעמוד בשניהם. זה לא חסידות פה!" הוסיף.

"הנח להם לישראל. מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים" ציטט לו אהרון ביבס, את דברי הגמרא במסכת ביצה כתשובה. משנתקל ביבס בגבות הרבות שהורמו לנוכח דבריו הסביר "אם לא נפתח את המניין השלישי, הם לא יבואו בכלל לבית הכנסת. אז מה עדיף, שלא יתפללו כלל או שיתפללו שלא בזמן קריאת שמע?". הדיון נמשך שבתות מספר ושום החלטה לא התקבלה בנושא. אך משאיימו הוגי המניין החדש לנטוש את מקומם בבית הכנסת ולעקור לבית הכנסת החדש שהוקם בשכונה, המיוחד למשפחות צעירות, הודעק שטובין הגובר שחשש לדמי החבר הרבים שייגרעו מקופת בית הכנסת ובו במקום נקבעה ישיבה שלא מן המניין לשבת פרשת 'וישב'. "אם בפרשת 'וישב' הם עושים ישיבה, מה הם מתכננים לפרשיות תזריע מצורע?" צחקקו רבינוביץ' ומרכוס ממקום מושבם בספסל האחורי של בית הכנסת.

על אף הגשמים העזים שירדו כל אותו הלילה, התכנס קהל רב במוצאי שבת פרשת וישב בקומה התחתונה של בית הכנסת. "אם כל כך הרבה אנשים היו באים בשבת בבוקר, היינו צריכים גם מניין רביעי" לחשתי ליונתן בן דודי, שישב סמוך אליי באחת השורות הראשונות. "אם היה כל כך הרבה אקשן בשבת בבוקר, אולי באמת היו באים כל כך הרבה אנשים" השיב לי יונתן.

סדר היום של הישיבה נקבע כדלקמן: ראשית יישא הרב ביננפלד דבר תורה קצר, לבל תיחשב הישיבה כנסיה שלא לשם שמיים, אחר כך ידבר נציג אחד מכל צד ויציג את עמדת המחנה שלו ולבסוף תיערך הצבעה בין החברים. אחרי שסיים הרב ביננפלד את שיעורו בפרשת השבוע בו רמז על סלידתו מהשיטה הדמוקרטית ש'שימוש בה גרם למכירת יוסף הצדיק

לישמעאלים', עלה יהודה אלתר, מהצעירים המבטיחים של בית הכנסת לדבר בזכות ההצעה. שעה ארוכה נימק אלתר את צרכי המשפחות הצעירות, הקשיים שחווים ילדי הדור הנוכחי, דור בעיות הקשב, שמתקשים להתרכז בתפילות ארוכות של בעלי תפילה האוהבים לסלסל בקולם ומצוקת ההורים שזקוקים לשעת שינה נוספת בשבת מנוחה. אלתר אף הגדיל והביא פסקי הלכה של רבנים שונים אשר התירו להתפלל מאוחר בזמננו והזכיר לציבור את חובתם של ישראל להתפלל אלא במקום בו ליבם חפץ. "בואו אבות ואימהות, מפאתי ארצכם, ואל תשפטו את מה שלהבין קשה לכם, בניכם ובנותיכם, לא מצייתים עוד לפקודתכם. הדרך הישנה מזדקנת במהירות, תמשכו את ידכם, אם אתם לא תוכלו להיות לה לשירות. כי הזמנים משתנים, הזמנים משתנים" סיים את אלתר את דבריו לקול מחיאות הכפיים הנרגשות לשמע הפואטיקה של דבריו האחרונים. "ממש משורר האלתר הזה" רשמתי בפתק ליונתן, בן דודי, שישב לצדי. "מה זה משורר" החזיר לי יונתן במהירות "ממש בוב דילן....".

כנציג המחנה השמרני, חיפשה הגוורדיה הוותיקה של בית הכנסת, אדם רהוט וחד מחשבה אשר יוערך גם על ידי בני הדור הצעיר. הפור נפל על פרופסור מנחם גיטל, שנעמד אצל דוכן הנואמים, הוציא מכיס מכנסיו דף מקומט ופצח בדברי כיבושין שתכליתם לשכנע את הציבור לסור מהדרך הרעה אשר מוביל אותה הדור החדש ואשר אחריתה מי יְשׁוּרְנָהּ. אחר כך פתח גיטל בשיעור היסטוריה קצר בו פרש בפניי הציבור את ההיסטוריה של המרידה במסורת בעם ישראל. בעשרים הדקות הבאות הזכיר פרופסור גיטל את עשרת השבטים, את הצדוקים והפרושים, את ישוע הנוצרי, את הבעל שם טוב וממשיכי דרכו בתנועת החסידות, את משה מנדלסון, אבי תנועת ההשכלה ואפילו את האיש שעל שמו נקרא בית הכנסת, ההוגה הציוני, אשר צבי גינצברג. בסיום דבריו הקביל גיטל את רעיון המניין החדש למעללי התנועה הרפורמית ש"מבקשת לנתק את הדת מהמורשת שלה וליצור יש מאין דת יהודית חדשה אשר אין בינה ובין ההלכה היהודית דבר וחצי דבר".

דבריו האחרונים של גיטל הקימו קולות זעקה ותרעומת בקרב המתכנסים. "איך אתה מעז להשוות?" נזעק אהרון ביבס. "אותנו אתה משווה לרפורמים? רחמנא ליצלן!" קרא יהודה אלתר. "ווען ער איז צווי מאל אזוי קלוג וואלט ער געווען א גולם! אם הוא היה חכם כפליים – הוא היה גולם!" הפטיר הגבאי נחום וייס לסובבים אותו. פרופסור גיטל עוד ניסה להסביר את דבריו ולומר שלא התכוון לדברים כהווייתם אלא כדרך משל אמר אותם אבל המהומה הייתה גדולה מנשוא. בעמל רב עלה בידם של הרב ביננפלד ונשיא הועד וולפסון להסות את הנוכחים. אבל משחזר גיטל אל השורות בדף והזכיר את מגמת ההתבוללות בעם ישראל, שוב נשמעו קולות ביניים. "שמענו מספיק!" צעקו עליו הצעירים מירכתי האולם. "רד כבר!".

נזוף, נכלם ומגומגם עמד פרופסור מנחם גיטל אצל הסטנד מהסס אם להמשיך בשליחותו או להישמע לקהל ולנטוש את העמדה. פניו החיוורות העידו על אדם שביטחונו העצמי העצום נטש אותו. לראשונה בחייו, נראה גיטל כזקן מבולבל, שאינו יודע היכן הוא עומד ומה מעשיו כאן. עיניו תרו אל היציע לחפש לו מנחם, ידיה התחפרו בכיסי מכנסיו, ברכיו פקו.

לפתע נשמע קול תקיף מהספסלים האחוריים. "תתביישו לכם!" קרא הקול בכעס ופילס את דרכו לקדמת האולם. "אתם יכולים להתפלל גם במניין הראשון, גם במניין השני וגם במניין השלישי ועדיין אלוהים לא יסלח לכם על העוול שאתם עושים לאיש הזה". עד אותו יום לא שמעתי אפילו פעם אחת את יעקב אזולאי מדבר בציבור. ברהיטות, בפאתוס ובתבונה שאין שנייה לה המשיך אזולאי בדבריו, אותם נשא וידו אוחות בכתפו של גיטל. "רבי יוסי הגלילי אומר: אין זקן אלא מי שקנה חכמה. עומד לפניכם כאן ומדבר אדם זקן – זקן מכם בחכמה וזקן מכם בגיל. ואתם בזים לו, לועגים לו וכועסים עליו? מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי?! איך אתם מעיזים להתנהג כך לאדם שרק ביקש לתת בכם קצת דעת, איך אתם מתנהגים ככה אל אחינו, פרופסור מנחם גיטל?!"

כבמטה קסם, השפיעו דבריו של יעקב אזולאי על המתפללים. כשזרועו שלובה בזרועו של אזולאי, השלים פרופסור מנחם גיטל

את נאומו וירד מהבמה לקול מחיאות כפיים. בהצבעה שנערכה דקות אחדות אחר כך נדחתה ההצעה להקים מניין נוסף בבית הכנסת.

עם קיצו של הריב בין הזקנים, ניגש פרופסור גיטל, בתום תפילת מוסף בשבת שלאחר מכן, שבת פרשת 'מקץ', אל יעקב אזולאי והזמינו לביתו לארוחת שבת של חנוכה. "תודה רבה לך על ההזמנה!" נהרו פניו של יעקב אזולאי למשמע ההזמנה. "ובכל זאת" הוסיף "אני אאלץ לוותר. הקיבה שלי פוקעת מרוב אוכל בקידוש". שני הזקנים צחקו מאוד, אחר כך לחצו ידיים ונפנו איש לדרכו.